

УДК 378

О. В. Кір'янова,
старший викладач
e.kiryanowa@yandex.ru

О. Ю. Малюкова,
викладач
(Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова)
olgamalukova073@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація

У статті досліджено теоретико-методичні засади фахової підготовки у вищій школі. Проаналізовано основні тенденції фахового навчання у вищих навчальних закладах в Україні і за кордоном. Визначено можливі позитивні наслідки поглиблення принципів Болонського освітнього процесу у вищій школі в Україні. Розглянуто загальні аспекти управління педагогічним процесом у вищих навчальних закладах з урахуванням фахової складової. Окреслено особливості реалізації аксіологічної компоненти фахової підготовки у вищій школі. Розроблено шляхи підвищення ефективності навчання у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: фахова підготовка, вища школа, Болонський освітній процес, управління педагогічним процесом, ефективність навчання.

Summary

In the article the theoretical and methodological foundations for vocational training in high school is researched. There have been analysed the basic trend of professional training in higher educational institutions in Ukraine and abroad. There have been determined the possible positive effects of deepening the educational principles of the Bologna process in higher education in Ukraine. The general aspects of the educational process in higher educational institutions on the basis of professional component are highlighted. There have been discussed the peculiarities of realization of axiological components of vocational training in high school. There have been worked out the ways to improve learning in higher education.

Key words: professional training, higher education, the Bologna educational process, management of teaching process efficiency training.

Постановка проблеми. Сучасне розуміння поняття “фахова підготовка” є більш глибоким у порівнянні з періодом, коли його зміст переважно зводився до оволодіння конкретними фаховими уміннями й навичками та розвитку якостей фахівця вузької спеціалізації. Сьогодні фахова підготовка має вирішувати також освітні, комунікативні, соціально-культурні, науково-технічні та багато інших завдань. У вищій школі відбувається активне переосмислення перспектив фахової підготовки. Це виявляється, зокрема, у розробці нових програм з фахових дисциплін, у яких акцент зміщується вбік впливу на внутрішні спонукальні сили щодо оволодіння фахом, у розробці в цій сфері нових концепцій, педагогічних технологій тощо. Проте до цього часу спостерігається значний розрив між вимогами практики і реаліями підготовки фахівця, що, як наслідок, погіршує результативність виконання ним професійних функцій. Саме тому постає питання про теоретико-методичне обґрунтування засад фахової підготовки у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Модернізація вищої освіти в Україні, перш за все, має на меті суттєве підвищення якості теоретичних знань, а також практичних умінь і навичок випускників вищих навчальних закладів. Однак, фахова підготовка за своєю сутністю є дуже динамічною і гнучкою, а отже, не може успішно реалізовуватись без постійного обміну досвідом та інформацією щодо педагогічних технологій і процесів у національному освітньому просторі та на основі зарубіжного досвіду. Тому дослідження теоретико-методичних засад фахової підготовки у вищій школі є досить актуальними серед вітчизняних та зарубіжних науковців.

Розгляду основних викликів до фахової підготовки, які постали перед університетською освітою XXI століття, присвячує свої праці В. Кремень [3]. Виявленням різних національних особливостей співвідношення студентів і викладачів у вищих навчальних закладах, що впливає на систему фахової підготовки, займаються науковці В. Луговий і Ж. Таланова [4]. Акценти у методологічних і теоретичних підходах, які визначають систему фахової освіти, втілювану в науці та практиці на компаративному аналізі моделей певних освітньо-виховних систем, розставляють у своїх роботах дослідники Д. Пащенко й О. Шаповал [2]. Проблемам професійного виховання як цілеспрямованого процесу розвитку особистості майбутнього фахівця шляхом його включення у базову культуру, соціальні відносини і процес творчої самореалізації приділено увагу в дослідженнях Н. Гузій, Т. Шестакової, Ю. Крижової [1].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим наукового переосмислення на основі зарубіжного педагогічного досвіду потребують тенденції фахового навчання у вищих навчальних закладах в Україні в умовах поглиблення принципів Болонського освітнього процесу. У цьому контексті актуальним вважаємо аналіз загальних аспектів управління педагогічним процесом у вищих навчальних закладах з урахуванням фахової складової, зокрема її аксіологічної компоненти. Наукове вирішення цих питань активізує розробку шляхів підвищення ефективності фахового навчання у вищих навчальних закладах.

Метою дослідження є розробка шляхів підвищення ефективності навчання у вищих навчальних закладах України в контексті вдосконалення фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Фахова підготовка з орієнтацією на науковий, науково-технічний та інноваційний аспекти майбутньої практичної діяльності фахівця у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності й провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої та виробничої діяльності в системі вищої освіти. Основною метою фахової підготовки є здобуття студентами практичних умінь і навичок шляхом поєднання навчання із залученням до наукових досліджень і розробок, спрямування зусиль викладачів на створення і впровадження нових педагогічних технологій для забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців інноваційного типу.

Підвищення якості, результативності й конкурентоздатності українських фахівців, від яких залежить подальший інноваційний розвиток країни, є важливим завданням вищої школи. Одним із основних критеріїв результативності фахової підготовки є вдале та швидке працевлаштування

випускників вищих навчальних закладів, ефективність і якість їх діяльності, здатність приймати виважені управлінські рішення. Проте сучасний розвиток національної вищої освіти характеризується недостатнім зв'язком між теорією і практикою. Наслідком такої негативної тенденції є неготовність випускників до конкретних виробничих умов.

Концептуальні ідеї щодо змісту та організації професійної підготовки майбутніх фахівців базуються на положеннях Конституції України [3], Законів України “Про освіту” [8], “Про вищу освіту” [7]. Важливу роль у становленні й модернізації вищої освіти України та її входження у Європейський освітній простір відіграють принципи Болонського процесу. Стратегічною метою Болонського процесу є створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), конкурентоспроможного і привабливого як для самих європейців, так і для студентів інших країн світу. ЄПВО ґрунтується на засадах міжнародного співробітництва. Він має усунути перепони і забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, що базується на принципах демократії та незалежності університетів, їх наукової та дослідницької самостійності, активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів, підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти основи для їх професійного й особистісного зростання. Участь у Болонському процесі – це відповідь на спільні виклики, що стоять перед системами вищої освіти європейських країн. ЄПВО – це не єдина система вищої освіти, а об'єднання національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів. ЄПВО сприяє узгодженню, сумісності, порівнянності та визнанню різноманітних систем вищої освіти. Він не вимагає уніфікації змісту, технологій навчання і забезпечення якості у вищих навчальних закладах [5, с. 56].

Крім того, понад 20 років в Україні діють освітні норми TACIS (Tacis Programme), які акумулюють напрацювання Європейської освітньої системи щодо організації освітньої діяльності загалом і фахової підготовки зокрема, визначення змісту та методів навчання. Цей досвід є корисним в аспекті практичного використання з метою забезпечення високої якості фахової підготовки у вітчизняній вищій школі.

На нашу думку, у процесі модернізації та реформування української вищої освіти необхідно остаточно виконати завдання, які були визначені Болонською декларацією, зокрема:

- сприяти активізації мобільності студентів і викладачів;
- сприяти підвищенню якості вищої освіти у європейському та глобальному вимірі на інституційному й національному рівнях;
- сприяти розвитку неперервної освіти;
- присвоєння та визнання спільних ступенів;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання, зокрема, механізми визнання попереднього навчання;
- створення реєстру національних агенцій із забезпечення якості освіти.

Це, на нашу думку, сприятиме позитивним зрушенням у розвитку та функціонуванні вищої освіти в Україні загалом і складових фахової підготовки зокрема, насамперед, на регіональному рівні:

- виділення найбільш перспективних галузей, напрямів, спеціальностей і спеціалізацій навчання за регіональним принципом, що сприятиме диверсифікації вищої освіти;

- створення нових робочих місць для викладачів вищої школи з метою збільшення доходів, а отже, і відрахувань до бюджетів різних рівнів;
- підвищення якості фахової підготовки за умов відповідального підходу до впровадження інноваційних педагогічних технологій, урізноманітнення форм і методів фахового навчання і контролю за ним, що призведе до зміни структури ціноутворення і пропозицій освітніх продуктів у національному “освітньому кошику”;
- досягнення “чистоти” фахової освіти, тобто її прямого зв’язку з потребами ринку праці внаслідок зміни характеру фахової підготовки;
- зростання зайнятості в регіонах, що сприятиме зростанню частки ВРП у загальному обсязі ВВП країни;
- підвищення соціальної й економічної ефективності освітніх послуг внаслідок раціонального використання трудових ресурсів, що отримали фахову підготовку за покращених умов навчання;
- зростання обсягів залучення фахівців на підприємствах, в установах та організаціях регіону та їх адаптивності до нових умов.

Порівняльний аналіз основних тенденцій фахового навчання у вищих навчальних закладах в Україні та за кордоном на основі особливостей глобалізації української вищої освіти дає можливість зробити такі узагальнення:

- вищі навчальні заклади в Україні виконують функцію масовості, тобто забезпечення вищою освітою усіх, хто бажає її здобути. У той же час за кордоном вища освіта не вважається пріоритетною і не є обов’язковим етапом фахової підготовки;
- на міжнародному рівні відбулось переосмислення ролі вищої освіти в культурологічному, соціально-економічному, політичному житті як важливої умови підвищення якості людського капіталу з метою досягнення високих темпів економічного зростання, чого до цього часу не відбулось в Україні;
- вища освіта набуває трансконтинентального виміру, що зумовлено необхідністю налагодження міждержавного партнерства в цій галузі, зокрема з питань фахової підготовки. Українські вищі навчальні заклади у цьому аспекті не є активними учасниками світового освітнього простору;
- світова вища освіта набуває надзвичайно стрімкого розвитку завдяки дистанційним формам навчання, які сьогодні ще недостатньо розвинуті в Україні, тощо.

Таким чином, сьогодні зміни у вищій освіті в Україні зумовлені процесами інтернаціоналізації, інтеграції та глобалізації світового господарства, принципово новими соціально-економічними і воєнно-політичними умовами. Сучасні тенденції розвитку неперервної освіти, пожвавлення споживання, трансформація ринку праці активізують розробку перспективних моделей підготовки конкурентоспроможних фахівців, які можуть забезпечити науково-технічний поступ соціуму відповідно до міжнародних стандартів, нагальних і перспективних завдань для розвитку галузей світового господарства.

Вирішення важливих завдань фахової підготовки у вищій школі України знаходиться в площині ефективності управління педагогічним процесом. Під ефективністю управління педагогічним процесом з урахуванням завдань фахової підготовки у вищій школі ми розуміємо планування розвитку інноваційних процесів у вищій освіті, що зумовлюється соціально-

економічними перетвореннями і входженням України до європейського освітнього та наукового простору, потребами підготовки фахівців для різних сфер національного господарства, а також організацію, мотивацію і контроль за інноваційною діяльністю педагога вищого навчального закладу, спрямовану на формування креативної особистості, яка постійно навчається і зорієнтована на фахове зростання, професійну гнучкість, має глибокі фахові переконання і широкий професійний світогляд.

На нашу думку, у процесі вдосконалення підходів до фахової підготовки у вищій школі важливим є врахування всіх дидактико-методичних аспектів управління педагогічним процесом, які б забезпечували розвиток компетентності майбутніх фахівців, зокрема:

- зміщення акцентів педагогічної діяльності з надання «сухих» теоретичних знань на практичну складову, навіть в умовах лекційних та семінарських занять;

- зростання варіативності змісту і структури активних форм і методів навчання, які б стимулювали фахову творчість з урахуванням науково-професійного та культурного зростання особистості майбутнього фахівця, зокрема, впровадження інтерактивних форм навчання;

- розробка і видання науково-методичних рекомендацій з організації бінарних лекцій і лекцій з аналізом конкретних ситуацій;

- регулярне проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів з актуальних фахових питань;

- створення на базі вищих навчальних закладів експериментальних майданчиків і лабораторій в наукових установах з фахових проблем тощо.

Існує також необхідність переосмислення традиційних уявлень про навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах різного профілю, надання йому особистісного спрямування. Ураховуючи це, важливою стає реалізація аксіологічної компоненти фахової підготовки у вищій школі, складовими якої є формування професійних поглядів, розвиток уміння поводитись у колективі, працелюбності та переконання, що фахівець не може існувати окремо від потреб колективу і повинен бути ініціатором його розвитку, застосування фахових навичок, мотивація прагнення до реалізації в роботі власних “ноу-хау” як основи самовираження і самовдосконалення, психологічна підготовка молодого фахівця, його адаптованість.

Зважаючи на викладене, пропонуємо доцільні, на нашу думку, шляхи підвищення ефективності навчання на рівні вищого навчального закладу, а саме:

- використання інноваційних активних форм і методів навчання з метою підвищення якості фахової освіти, ураховуючи наукові та професійні інтереси викладачів і студентів;

- складання та публічне оприлюднення рейтингів викладачів за відгуками студентів згідно з базовим критерієм щодо внеску конкретного педагогічного працівника до фахової підготовки;

- зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами, а також міжрегіональних, загальнодержавних та міжнародних контактів з метою поживлення мобільності викладачів і студентів;

- сприяння працевлаштуванню студентів тощо.

Висновки й перспективи подальших розробок. Таким чином, необхідність розв'язання завдань з удосконалення ефективності фахової

підготовки в українській системі вищої освіти потребує врахування сучасних світових освітніх тенденцій і національних інтересів, а також розвитку й структуризації мережі вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців для різних секторів економіки за повним переліком спеціальностей. Обов'язковим є формування комунікативних навичок та стратегічної психолого-педагогічної готовності викладачів до впровадження інноваційних технологій навчання майбутніх фахівців з урахуванням передового вітчизняного і зарубіжного педагогічного досвіду, результатів рейтингового оцінювання їх діяльності, настроїв у студентському середовищі. Політика розвитку вищих навчальних закладів в Україні має продовжувати будуватись у напрямку децентралізації з метою вдосконалення навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення освітньо-виховного процесу. Необхідним є застосування і вдосконалення ціннісних підходів до навчання та виховання у процесі організації неперервної вищої освіти за умови компетентнісного навчання на основі удосконалення методик навчання в контексті вимог швидкої адаптації випускників вищої школи до динаміки соціального, економічного, інформаційного прогресу, що безпосередньо впливатимуть на підвищення якості вищої освіти. Враховуючи викладене, перспективами подальших досліджень вважаємо з'ясування теоретико-методичних засад фахово-прикладної підготовки за конкретними спеціалізаціями вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузій Н. В. Виховання й самовиховання майбутніх фахівців як сучасні пріоритети професійної освіти / Н. В. Гузій, Т. В. Шестакова, Ю. П. Крижова // Виховна робота у вищому навчальному закладі – невід'ємна складова підготовки висококваліфікованих фахівців: традиції та новаторство : матер. Всеукр. наук.-метод. конф. – К. : НУХТ, 2013. С. 76-77.
2. Історія освітньо-виховних систем : навч. посіб. / авт.-упоряд. Пащенко Д. І., Шаповал О. О. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. 107 с. (Серія «Педагогіка вищої школи»).
3. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Відомості ВР України. 1996. № 30. С. 141.
4. Кремень В. Г. Трансформаційний потенціал класичної моделі університету [Текст] // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Економічні науки. – 2016. – № 5 (103). – С. 8-15.
5. Луговий В. І. Співвідношення студентів і викладачів у провідних університетах світу та України [Текст] / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2016. Спецвипуск : Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України. С. 13-21.
6. Лукаш О. А. Університетська освіта [Електронний ресурс]. – URL : <http://polka-knig.com.ua/book.php?book=366>
7. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 // Відомості ВР України. 2014. № 37-38. С. 2004.
8. Про освіту : Закон України № 1060-XII від 23.05.1991 // Відомості ВР України. 1991. № 34. С. 451.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2017